

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΠΟΛΗ-15703 ΖΩΓΡΑΦΟΥ
ΤΗΛ.: 2107277535-FAX: 2107277535

ΔΙΔΑΣΚΩΝ

ΓΙΩΡΓΟΣ Η. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ
Γραφείο 503

Τηλ. 2107277547

giliop@philosophy.uoa.gr

ΜΑΘΗΜΑ: ΦΣ103
ΣΩΚΡΑΤΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ-ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: ΟΙ ΗΘΙΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ Ι
Δευτέρα 2 Δεκεμβρίου 2019

1. Οι ηθικές αντιλήψεις του Αριστοτέλη εκτίθενται στα *Ηθικά Νικομάχεια*, τα *Ηθικά Ευδήμεια*, τα *Ηθικά Μεγάλα*, όπως επίσης και τα *Πολιτικά* (όλα αυτά περιλαμβάνονται στα «εσωτερικά συγγράμματα»). Το πιο αξιόπιστο και (σχετικά) πιο συστηματικό είναι το πρώτο, στο οποίο και κυρίως στηριζόμαστε. Το πρώτο θέμα που τίγεται είναι το αγαθό, στον αστερισμό της προβληματικής που κυριάρχησε στην πλατωνική Ακαδημία:

Πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα μέθοδος, ὁμοίως δὲ πρᾶξις τε καὶ προαίρεσις, ἀγαθοῦ τινὸς ἐφίεσθαι δοκεῖ· διὸ καλῶς ἀπεφήναντο τὰγαθόν, οὗ πάντ' ἐφίεται. διαφορὰ δὲ τις φαίνεται τῶν τελῶν· τὰ μὲν γὰρ εἰσιν ἐνεργεῖαι, τὰ δὲ παρ' αὐτὰς ἔργα τινά. ὧν δ' εἰσὶ τέλη τινὰ παρὰ τὰς πράξεις, ἐν τούτοις βελτίω πέφυκε τῶν ἐνεργειῶν τὰ ἔργα. πολλῶν δὲ πράξεων οὐσῶν καὶ τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν πολλὰ γίνεται καὶ τὰ τέλη· ἰατρικῆς μὲν γὰρ ὑγεία, ναυπηγικῆς δὲ πλοῖον, στρατηγικῆς δὲ νίκη, οἰκονομικῆς δὲ πλοῦτος (*H.N.*, 1094 a 1-9).

Το αγαθό έχει καθολική ισχύ και εφαρμοσιμότητα στον χώρο της πράξεως, διαφοροποιείται δε ποικιλοτρόπως σύμφωνα με την ιδιαιτερότητα του κάθε επιμέρους πεδίου.

2. Ανάλογα με τη σημασία των διαφόρων δραστηριοτήτων διαμορφώνεται και η σημασία του αντίστοιχου κεντρικού στόχου ή σκοπού (αγαθού). Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι ορισμένες δραστηριότητες είναι αρχιτεκτονικά, υπεύθυνες και καθοριστικές για τον συνολικό σχεδιασμό και την υλοποίηση. Σε κάθε επιμέρους πεδίο προκύπτει έτσι η εκάστοτε ιεραρχημένη διάταξη (π.χ. διάφορες τέχνες βρίσκονται υπό την αιγίδα της στρατηγικής τέχνης). Η φιλοσοφία, όμως, ενδιαφέρεται για τον κεντρικό και γενικώς ισχύοντα στόχο *κάθε* πράξης.

Εἰ δὴ τι τέλος ἐστὶ τῶν πρακτῶν ὃ δι' αὐτὸ βουλόμεθα, τᾶλλα δὲ διὰ τοῦτο, καὶ μὴ πάντα δι' ἕτερον αἰρούμεθα (πρόεισι γὰρ οὕτω γ' εἰς ἄπειρον, ὥστ' εἶναι κενὴν καὶ ματαίαν τὴν ὄρεξιν), δῆλον ὡς τοῦτ' ἂν εἴη τὰγαθόν καὶ τὸ ἄριστον. ἄρ' οὖν καὶ πρὸς τὸν βίον ἢ γνῶσις αὐτοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπήν, καὶ καθάπερ τοξόται σκοπὸν ἔχοντες μᾶλλον ἂν τυγχάνοιμεν τοῦ δέοντος; εἰ δ' οὕτω, πειρατέον τύπῳ γε περιλαβεῖν αὐτὸ τί ποτ' ἐστὶ καὶ τίνος τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυνάμεων. δόξειε δ' ἂν τῆς κυριωτάτης καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικῆς. τοιαύτη δ' ἢ πολιτικὴ φαίνεται· τίνας γὰρ εἶναι χρῶν τῶν ἐπιστημῶν ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ ποίας ἐκάστους μανθάνειν καὶ μέχρι τίνος, αὕτη διατάσσει· ὀρῶμεν δὲ καὶ τὰς ἐντιμοτάτας τῶν δυνάμεων ὑπὸ ταύτην οὔσας, οἷον στρατηγικὴν οἰκονομικὴν ῥητορικὴν· χρωμένης δὲ ταύτης ταῖς λοιπαῖς [πρακτικαῖς] τῶν ἐπιστημῶν, ἔτι δὲ νομοθετούσης τί δεῖ πράττειν καὶ τίνων ἀπέχεσθαι, τὸ ταύτης τέλος περιέχει ἂν τὰ τῶν ἄλλων, ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη τὰνθρόπινον ἀγαθόν (*H.N.*, 1094 a 18-b 7).

3. Αυτό που ορίζεται ως ανθρώπινο αγαθό διαμορφώνει και τη σχέση ενός εκάστου ανθρώπου με κάθε είδος γνώσης και πράξης. Στην κορυφή κάθε μορφής αγαθού βρίσκεται αυτό που αφορά την πόλιν, τη θεσμοποιημένη οντότητα κοινωνικής συμβίωσης:

εἰ γὰρ καὶ ταύτὸν ἐστὶν ἐνὶ καὶ πόλει, μεῖζόν γε καὶ τελειότερον τὸ τῆς πόλεως φαίνεται καὶ λαβεῖν καὶ σῶζειν· ἀγαπητὸν μὲν γὰρ καὶ ἐνὶ μόνῳ, κάλλιον δὲ καὶ θειότερον ἔθνει καὶ πόλεσιν. ἢ μὲν οὖν μέθοδος τούτων ἐφίεται, πολιτικὴ τις οὖσα (H.N., 1094 b 7-11).

4. Παρά την κορυφαία σημασία του το αγαθό του πολιτικού βίου, βρίσκεται σε υποδεέστερη θέση ως προς τις δυνατότητες ακριβούς γνωστικής προσπέλασής του:

Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς, εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασιν τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον, ὥσπερ οὐδ' ἐν τοῖς δημιουργουμένοις. τὰ δὲ καλὰ καὶ τὰ δίκαια, περὶ ὧν ἡ πολιτικὴ σκοπεῖται, πολλὴν ἔχει διαφορὰν καὶ πλάνην, ὥστε δοκεῖν νόμῳ μόνον εἶναι, φύσει δὲ μή. τοιαύτην δὲ τινα πλάνην ἔχει καὶ τὰ γαθὰ διὰ τὸ πολλοῖς συμβαίνειν βλάβας ἀπ' αὐτῶν· ἤδη γὰρ τινες ἀπώλοντο διὰ πλοῦτον, ἕτεροι δὲ δι' ἀνδρείαν (H.N., 1094 b 11-19).

Η δυσκολία ακριβούς και βέβαιου προσδιορισμού τεκμαίρεται: α. την ύπαρξη πολλών σχετικών γνωμών και διαφωνιών, β. τον εύθραυστο και ενίοτε παροδικό και απατηλό χαρακτήρα της επίτευξής του. Απέναντι σε τέτοιου είδους δυσκολίες πρέπει να διαμορφωθούν ανάλογα και οι απαιτήσεις για συγκεκριμένη γνώση: πεπαιδευμένου γάρ ἐστὶν ἐπὶ τοσοῦτον τὰκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται· παραπλήσιον γὰρ φαίνεται μαθηματικῷ τε πιθανολογοῦντος ἀποδέχεσθαι καὶ ῥητορικὸν ἀποδείξεις ἀπαιτεῖν. ἕκαστος δὲ κρίνει καλῶς ἃ γινώσκει, καὶ τούτων ἐστὶν ἀγαθὸς κριτής. καθ' ἕκαστον μὲν ἄρα ὁ πεπαιδευμένος, ἀπλῶς δ' ὁ περὶ πᾶν πεπαιδευμένος (H.N., 1094 b 23-1095 a 2).

5. Ένα ιδιαίτερο ζήτημα σχετικά με τη δυνατότητα και τον τρόπο απόκτησης της γνώσης των ηθικών και πολιτικών ζητημάτων προσεγγίζεται με βάση την καταλληλότητα των νέων να την αφομοιώσουν: διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκειὸς ἀκροατῆς ὁ νέος· ἄπειρος γὰρ τῶν κατὰ τὸν βίον πράξεων, οἱ λόγοι δ' ἐκ τούτων καὶ περὶ τούτων· ἔτι δὲ τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὧν ματαιῶς ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς, ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐστὶν οὐ γνῶσις ἀλλὰ πρᾶξις. διαφέρει δ' οὐδὲν νέος τὴν ἡλικίαν ἢ τὸ ἦθος νεαρός· οὐ γὰρ παρὰ τὸν χρόνον ἢ ἔλλειψις, ἀλλὰ διὰ τὸ κατὰ πάθος ζῆν καὶ διώκειν ἕκαστα. τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀνόνητος ἢ γνῶσις γίνεται, καθάπερ τοῖς ἀκρατέσιν· τοῖς δὲ κατὰ λόγον τὰς ὀρέξεις ποιούμενοις καὶ πράττουσι πολυωφελὲς ἂν εἴη τὸ περὶ τούτων εἰδέναι (H.N., 1095 a 2-11).

Ειδικά στην περίπτωση της πρακτικής φιλοσοφίας είναι άνευ αντικειμένου η απόκτηση γνώσεων χωρίς σύνδεση με τον παράγοντα της πράξης, χωρίς πρακτικού στόχους εκ μέρους του γνωρίζοντος υποκειμένου. Μια τέτοια σύνδεση είναι όχι μόνον αναγκαία και επιθυμητή, αλλά και πολλαπλά επωφελής.

6. Το σημαντικότερο αγαθό είναι η ευδαιμονία, η οποία προσδιορίζεται και προσεγγίζεται σε αντιδιαστολή προς: α. άλλα αγαθά που υιοθετούνται από διάφορους ανθρώπους κατά το δοκούν (με βάση την υποκειμενικότητα), β. επιμέρους επιθυμίες που προκύπτουν υπό συγκεκριμένες συνθήκες και γενικεύονται μονομερώς (σχετικότητα). Επίσης το ηθικό ιδεώδες πρέπει να διαμορφώνεται καθ' υπέρβασιν αφηρημένων εννοιών, οι οποίες εγκαθιδρύουν ένα γενικής ισχύος αγαθό ως πηγή όλων των άλλων (πλατωνική πρακτική). ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινὸς ὀρέγεται, τί ἐστὶν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι καὶ τί τὸ πάντων ἀκρότατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν. ὄνόματι μὲν οὖν σχεδὸν ὑπὸ τῶν πλείστων ὁμολογεῖται· τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ χαριέντες λέγουσιν, τὸ δ' εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν ταύτῳ ὑπολαμβάνουσι τῷ εὐδαιμονεῖν· περὶ δὲ τῆς εὐδαιμονίας,

τί ἐστιν, ἀμφισβητοῦσι καὶ οὐχ ὁμοίως οἱ πολλοὶ τοῖς σοφοῖς ἀποδιδόασιν. οἱ μὲν γὰρ τῶν ἐναργῶν τι καὶ φανερῶν, οἷον ἡδονὴν ἢ πλοῦτον ἢ τιμὴν, ἄλλοι δ' ἄλλο—πολλάκις δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ἕτερον· νοσήσας μὲν γὰρ ὑγίειαν, πενόμενος δὲ πλοῦτον· συνειδότες δ' ἑαυτοῖς ἄγνοιαν τοὺς μέγα τι καὶ ὑπὲρ αὐτοὺς λέγοντας θαυμάζουσιν. ἔνιοι δ' ὄντο παρὰ τὰ πολλὰ ταῦτα ἀγαθὰ ἄλλο τι καθ' αὐτὸ εἶναι, ὃ καὶ τούτοις πᾶσιν αἰτίον ἐστι τοῦ εἶναι ἀγαθὰ (*H.N.*, 1095 a 14-28).

7. Η θεμελιώδης σύνδεση του αγαθού με τον παράγοντα της πράξης αποτελεί και τη βάση της ριζικής κριτικής στην αντίστοιχη πλατωνική αντίληψη. Το αγαθό δεν μπορεί να συλλαμβάνεται ως αφηρημένη ιδέα που θεωρείται αναγκαία, ως γενικής ισχύος παράδειγμα, προκειμένου να καθοδηγεί τους ανθρώπους στην πράξη, αλλά μόνο εξειδικευόμενο σε κάθε ξεχωριστό πεδίο με βάση τις εκάστοτε ιδιαιτερότητες: εἰ γὰρ καὶ ἔστιν ἓν τι τὸ κοινῇ κατηγορούμενον ἀγαθὸν ἢ χωριστὸν αὐτό τι καθ' αὐτό, δηλον ὡς οὐκ ἂν εἴη πρακτὸν οὐδὲ κτητὸν ἀνθρώπων· νῦν δὲ τοιοῦτόν τι ζητεῖται. τάχα δὲ τῷ δόξειεν ἂν βέλτιον εἶναι γνωρίζειν αὐτὸ πρὸς τὰ κτητὰ καὶ πρακτὰ τῶν ἀγαθῶν· οἷον γὰρ παράδειγμα τοῦτ' ἔχοντες μᾶλλον εἰσόμεθα καὶ τὰ ἡμῖν ἀγαθὰ, κὰν εἰδῶμεν, ἐπιτευξόμεθα αὐτῶν. πιθανότητα μὲν οὖν τινα ἔχει ὁ λόγος, ἔοικε δὲ ταῖς ἐπιστήμας διαφωνεῖν· πᾶσαι γὰρ ἀγαθοῦ τινὸς ἐφιέμεναι καὶ τὸ ἐνδεὲς ἐπιζητοῦσαι παραλείπουσι τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. καίτοι βοήθημα τηλικούτων τοὺς τεχνίτας ἅπαντας ἀγνοεῖν καὶ μὴδ' ἐπιζητεῖν οὐκ εὐλογον. ἄπορον δὲ καὶ τί ὠφελήσεται ὑφάντης ἢ τέκτων πρὸς τὴν αὐτοῦ τέχνην εἰδὼς τὸ αὐτὸ τοῦτο ἀγαθόν, ἢ πῶς ἰατρικώτερος ἢ στρατηγικώτερος ἔσται ὁ τὴν ιδέαν αὐτὴν τεθεαμένος. φαίνεται μὲν γὰρ οὐδὲ τὴν ὑγίειαν οὕτως ἐπισκοπεῖν ὁ ἰατρός, ἀλλὰ τὴν ἀνθρώπου, μᾶλλον δ' ἴσως τὴν τοῦδε· καθ' ἕκαστον γὰρ ἰατρεύει (*H.N.*, 1096 b 32-1097 a 13).

8. Η ευδαιμονία ως ὑψιστο αγαθό προσεγγίζεται ἐπὶ της ουσίας με βάση την έννοια του έργου του ἀνθρώπου, της αποστολής του, της δραστηριότητας που εκπορεύεται ἀπὸ τὴν ἰδιαιτέρη φύση του καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀντιστοιχεῖ σε αὐτήν. Ο Αριστοτέλης αποκλείει ἀπὸ τούτων τὸν προσδιορισμὸ τάσεις, δραστηριότητες καὶ ἐπιθυμίες που ἀπαντοῦν μὲν στὴ διάρκεια του ἀνθρώπινου βίου, ὅμως αὐτές καθ' ἑαυτές δεν χαρακτηρίζουν τὸν ἀνθρώπο, ἀλλὰ ἀντίθετα εἶναι κοινές καὶ σε ἄλλες βιολογικές οντότητες (φυτὰ που διαθέτουν θρεπτική καὶ αυξητική ψυχὴ ἢ ζῶα που διαθέτουν τὴν ικανότητα της πρόσληψης αἰσθητήριων ἐρεθισμάτων) ἢ σε ορισμένες μόνον κατηγορίες ἀνθρώπων (αυλητές, οἰκοδόμους, βυρσοδέψες). Στὴ συνέχεια ἐντάσσει στὸν προσδιορισμὸ του ἀνθρώπινου ἔργου τὴ χρήση του λόγου καὶ τὴν έννοια της ἀρετῆς, δίνοντας σταθερὰ ἔμφαση στὴν ἐνεργὸ δράση καὶ πράξη, ἡ ὁποία ἐκδηλώνεται καὶ ἐκδιπλώνεται μόνον σε βᾶθος χρόνου:

εἰ δ' ἐστὶν ἔργον ἀνθρώπου ψυχῆς ἐνέργεια κατὰ λόγον ἢ μὴ ἄνευ λόγου, τὸ δ' αὐτὸ φαμεν ἔργον εἶναι τῷ γένει τοῦδε καὶ τοῦδε σπουδαίου, ὥσπερ κιθαριστοῦ καὶ σπουδαίου κιθαριστοῦ, καὶ ἀπλῶς δὴ τοῦτ' ἐπὶ πάντων, προστιθεμένης τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπεροχῆς πρὸς τὸ ἔργον· κιθαριστοῦ μὲν γὰρ κιθαρίζειν, σπουδαίου δὲ τὸ εὔ· εἰ δ' οὕτως, [ἀνθρώπου δὲ τίθεμεν ἔργον ζῶην τινα, ταύτην δὲ ψυχῆς ἐνέργειαν καὶ πράξεις μετὰ λόγου, σπουδαίου δ' ἀνδρὸς εὔ ταῦτα καὶ καλῶς, ἕκαστον δ' εὔ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται· εἰ δ' οὕτω,] τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ψυχῆς ἐνέργεια γίνεται κατ' ἀρετὴν, εἰ δὲ πλείους αἱ ἀρεταί, κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην. ἔτι δ' ἐν βίῳ τελείω. μία γὰρ χελιδὼν ἕαρ οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μία ἡμέρα· οὕτω δὲ οὐδὲ μακάριον καὶ εὐδαιμόνα μία ἡμέρα οὐδ' ὀλίγος χρόνος (*H.N.*, 1098 a 6-20).